

Raportti Vanhan Rauman pihakasvien kartoituksesta kesällä 2017

Dos., MMT Leena Lindén

Kasvillisuus vaikuttaa huomattavasti kaupunkikuvaan ja historiallisessa kohteessa myös autenttisuuden vaikutelmaan. Vanhan Rauman pihakasveja kartoitettiin pihapiirien säilyneisyyden arviointia varten, asemakaavatyön taustaselvitykseksi. Vanhoille kotipihoille luonteenomaisia omenapuita, marjapensaita, syreenejä ja juhannusrusuja kasvoi Vanhan Rauman pihoilla yleisesti. Niistä syntyy puutalokaupungin osan tuttu perusilme. Raumalla oli ilahduttavan usein säilytetty vanhoja hedelmäpuita, syreenejä ja ruusupensaita niissäkin pihoissa, jotka muuten on uudistettu täydelleen 1900-luvun lopulla tai sen jälkeen.

Ruohovartisista kasveista Vanhan Rauman elinvoimaiseen puutarhaperintöön kuuluu tämän kartoituksen perusteella ennen muuta jalokiurunkannus, vanhan asutuksen ja kulttuurin ilmentäjälaji, jota on viljelty Suomessa 1700-luvun hyödyn aikakaudelta asti. Myös sellaisia perinteikkäitä koristekasveja kuin akileijaa, suopayrttiä, kieloa ja sinivuokkoa viljeltiin raumalaispihoilla yhä yleisesti. Vanhan Rauman pihoilta löytyi myös harvinaisempia helmiä, kuten pikkuruinen hiirenhäntä, historiallinen juhannuspioni ja purjelaivakauden painolastikasveihin luettava keltareseda.

Puutalokaupungin ilmettä muuttavat näkyvimmin isokasvuiset puut, joista esimerkiksi koivut, vaahtera ja vuorijalava myös tuottavat runsaasti siementä. Tämä näkyi kartoituksessakin: isojen lehtipuiden lähitonteilta löytyi aina enemmän tai vähemmän saman lajin siementaimia. Ahtaissa tiloissa isot puut saattavat vaurioittaa rakennuksia ja joka tapauksessa ne muuttavat huomattavasti pihojen valo- ja kosteusoloja. Olisi hyödyllistä antaa Vanhan Rauman asukkaille ohjeita erityisesti puiden istuttamisesta, koska ne vaikuttavat merkittävästi kaupunkikuvaan ja naapuripihojen olosuhteisiin tiiviisti rakennetulla alueella.

Haitallisina pidettyjä, helposti villiintyviä vieraskasveja löytyi Vanhan Rauman pihoilta kaikkiaan 12 lajia. Näistä erityisesti jättipalsamia kannattaa pitää silmällä ja varoittaa asukkaita sen haitoista. Jättipalsami kuuluu haitallisiin, torjuttaviin vieraskasveihin, joiden maahantuonti, myynti, kasvatus, käyttö ja ympäristöön päästäminen on EU:ssa kielletty. Jättipalsamia kasvoi yhteensä 14 tontilla ja kahdella niistä huolestuttavan runsaana, muut lajit tukahduttavana kasvustona. Jättipalsamin ei soisi leviävän Raumanjoen rannoille.

Kartoitusmenetelmät

Tämä raportti perustuu pihakasvien inventointiin touko- ja kesäkuussa 2017. Käsittelen raportissa puutarhakasveja ja niin sanottuja vanhan kulttuurin seuralaislajeja. Kirjasin muistiin myös sellaisia pihakasveja, jotka ovat ikivanhan viljelyn jäänteitä tai ihmistoiminnasta hyötyneitä alkuperäislajeja, jotka ovat asettuneet osaksi asuttua ympäristöä. Tällaisia ovat Raumalla esimerkiksi ahomansikka, kannusruoho, kumina, keltamo ja ukontulikukka. Ruukuissa, astioissa tai laatikoissa kasvavia kasveja en inventoinut.

Vanhan kulttuurin (tai asutuksen) seuralaislajeiksi olen tässä raportissa kirjannut ne kasvit, joita pidetään vanhaa asutusta suosivina Saarisalo-Taubertin tutkimuksessa Porvoon, Loviisan ja Haminan kasvistosta (1963) ja jotka myös Mansikkamäki (1985) on sisällyttänyt vanhan asutuksen

seuralaiskasvien ryhmään. Vanhaa asutusta ilmentäviksi luetaan vain kunkin lajin villiintyneinä kasvavat tai vanhan viljelyn perua olevat viljelyjäänne-esiintymät. Osa vanhan kulttuurin seuralaisista on sellaisia koriste- tai hyötykasveja, joiden uudempia viljelykantoja tai lajikkeita on nykyäänkin tarjolla taimikaupoissa. Vanhojen kulttuuririkkakasvien joukossa taas on joitakin sellaisia lajeja, joita saattaa tulla maahan nykyisinkin, yleensä nurmikonsiementen mukana.

Kenttätöiden ajoittumisen takia keski- ja loppukesällä kukkivat lajit jäivät epätarkemmin inventoiduiksi kuin alkukesän kukkijat. Osaa puutarhakasveista on kukkimattomina hankala tai mahdotonta määrittää pidemmälle kuin kasvisuvun tasolle. Jotkut pienikokoiset loppukesän lajit saattoivat jäädä kokonaan huomaamatta, vallankin kun viileä kevät ja alkukesä viivästyttivät kasvien kehitystä.

Kentällä paperilomakkeille kirjaamani lajitiedot kokosin Excel-taulukoksi, jossa on kasvin tieteellinen ja suomenkielinen nimi, kasvupaikka (korttelin ja tontin numero, inventointinumero, talon nimi ja katuosoite) ja kasvin runsaus. Ruohovartistet ja puuvartistet kasvit ovat eri välilehdillä. Ruohovartistilajien runsautta arvioin kolmiportaisella asteikolla (1 = yksittäisiä kasveja, 2 = yhtenäisiä kasvustoja, 3 = kasvupaikallaan dominoiva laji) ja puuvartistista laskin kappalemäärät aina, kun se oli mahdollista. Aitana, aidanteena tai vapaasti levinneenä ryhmänä kasvavien pensaiden runsautta merkitsin pienellä n-kirjaimella. Samaa merkintää käytin, kun tontilla kasvoi lukuisa joukko jonkun puulajin siementaimia. Kysymysmerkki runsautta osoittavan numeron edessä tarkoittaa, että lajinmääritys on jäänyt epävarmaksi. Summat-välilehdillä on eri lajien yleisyyttä ja kokonaisrunsautta Vanhan Rauman piholla osoittavat luvut. Ruohovartistilajien kohdalla summa tarkoittaa niiden tonttien lukumäärää, joilla laji esiintyi. Puuvartisten summat ovat kunkin lajin kappalemääriä. Näissä luvuissa eivät ole mukana juurivesoilla levinneet pensaikot ja puiden nuoret siementaimet, joista oli mahdotonta laskea kappalemääriä.

Tulostaulukkoon merkitsin vaaleankeltaisella vanhan kulttuurin seuralaislajit, vaaleanpunaisella 1800-luvulla Suomessa yleistyneet puutarhakasvilajit ja astetta tummemmalla punaisella sellaiset lajit, joita on käytetty meillä yleisesti puutarhoissa ennen 1940-lukua. Vaaleansinisellä merkitsin painolastikasvit. Tämä luokittelu rinnastuu Anne Rihtniemi-Rauhin muinais-, perinne- ja uutuuskasveihin niin, että osa vaaleankeltaisella merkityistä ja kaikki punaisella merkityt lajit ovat Annen perinnekasveja, jotka on otettu Suomessa viljelyyn suurin piirtein vuosien 1750 ja 1950 välisenä aikana. Osa vaaleankeltaisella merkityistä on Annen muinaiskasveiksi nimittämiä lajeja, jotka ovat tulleet Suomeen ja levinneet täällä ihmisen vaikutuksesta, mutta niin kauan sitten, ettei siitä ole säilynyt tietoa. Kotimaiset puulajit jätin luokittelematta. Niitä on siirretty luonnosta jo 1800-luvulla esimerkiksi kirkkomaiden koristukseksi. Lehtipuukujanteita suositeltiin istuttamaan puutalokaupunkeihin tulipalojen torjumiseksi. Rahvaan asumilla ahtailla kaupunkitonteilla ei useinkaan ollut tilaa omenapuuta suuremmille puille niin kauan kuin taloissa oli puulämmitys, kotieläimiä ja kaivovesi.

Tekemäni perinnekasvien jako 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella yleistyneisiin lajeihin perustuu Elfvingin (1897) Satakunnasta keräämiin tietoihin, joita täydensin Suhosen (1924), Hintikan (1928), Selanderin (1939) ja Hirsjärven (1946) julkaisuilla. Käytin myös Lundénin (1921) Keittiökasvikirjaa, Saarisalo-Taubertin väitöskirjan (1963) lukua *Alte Kulturpflanzen* sekä Alangon ja Kahilan (1994) ja Suomisen (2013) teoksia. Perinnekasveiksi olen merkinnyt vain jokseenkin yleisesti viljeltyjä lajeja. Herrasväen kartanoissa ja huvilapuutarhoissa kasvivalikoima oli monipuolisempi kuin rahvaan piholla. Tavallisen kansan pariin levinneet perinnekasvit olivat tyypillisesti joko helposti lisättäviä vierasperäisiä tai luonnosta siirrettyjä kotimaisia kasvilajeja.

Lajitason tietoa siitä, mitä puutarhakasveja raumalaispihoilla on viljelty, löytyi vain vähän. Lähteenojan (1935) mukaan Rauman maistraatin arkistossa on tallessa luettelo Pehr Gaddin Raumalle lähettämistä puutarha-, lääke- ja värikkasvien siemenistä. Siemenlähetyksen tapahtui todennäköisesti 1760-luvulla Gaddin toimiessa Suomen istutustoiminnan johtajana. Gaddin käsin kirjoittamaa siemenluettelo ei liene kukaan sitten 30-luvun silmäillyt; myöhemmissä lähteissä viitataan aina Lähteenojan (1935) kirjaan. Maistraatin arkistoa säilytetään nykyisin Kansallisarkistossa, joka laskuttaa arkistoselvityksestä aikaveloituksella (60€/h). Gaddin historiallisen siemenluettelon esiin kaivaminen olisi hieno kulttuuriteko!

Eva Ljungbergin (1911) kirjassa kuvaillaan Kuninkaankadun varrella 1800-luvulla sijainneen leskiruustinnan puutarhaa, missä kasvoi omenapuita, pihlajia, illakoita, akileijaa, jalokiurunkannuksia, tulppaaneja, valkoisia narsisseja ja aaprottimarunaa. Leena Rautavuoren (1987) kokoamassa haastatteluaineistossa mainitaan muutamia sata vuotta sitten korttelissa 152 viljeltyjä lajeja: hedelmäpuiden ja marjapensaiden lisäksi haastatellut muistivat balsamin, elämänlangan, mintun, kehäkukan, aaprotin, syreenit, siperianhernepensaan ja humalan. Kahdelle tontille oli istutettu pihapuiksi saarni, yhdelle vaahtera.

Vanhan Rauman pihakasvisto

1 Puuvartistet kasvit

Tarhaomena oli Vanhan Rauman pihojen runsaslukuisin (228 kpl) puulaji. Pensaista kappalemääräisesti eniten viljeltiin herukoita (325 kpl). Runsaimpien lajien joukkoon kuuluivat myös pihasyreeni (175 kpl), karviainen (111 kpl) ja juhannus- eli pimpinellaruusu (111 kpl). Muita pensasruusuja oli suunnilleen yhtä paljon (130 kpl) kuin juhannusruusuja. Nämä ovat kaikki tyypillisiä vanhojen puutalopihojen lajeja, joita on Raumallakin viljelty kauan. Uutta puuvartistajistoa edustavat kanadantuijat (193 kpl) ja ruusuangervot (123 kpl). Molemmat kuuluvat parin viime vuosikymmenen muotikasveihin, joista on tarjolla paljon lajikkeita. Osa tuijalajikkeista kasvaa korkeiksi ja tulee näkymään kaupunkikuvassa.

Pihojen puuvartistista omaleimaisimpia ja perimältään arvokkaimpia lienevät vanhat hedelmäpuut ja marjapensaat, osa ilmeisen vanhaa alkuperää. Tarhaomenan lisäksi raumalaispihoilla kasvoi luumua ja kriikunaa (yht. 54 kpl), kirsikkaa (59 kpl) ja muutama päärynäpuukin (7 kpl). Kartoituksen ajankohdan vuoksi Vanhan Rauman pensasruusuja ei voitu määrittää kuin suvun tasolle. Niistäkin saattaisi löytyä kiinnostavia lajikkeita tai viljelykantoja.

Muutamilla Vanhan Rauman pihoiilla kasvoi yli satavuotiaita omenapuita. Näin vanhat omenapuut ovat harvinaisia. Ne olisi hyvä ilmoittaa Luonnonvarakeskukseen, joka koordinoi kansallista viljelykasvien geenivarojen säilyttämiseen tähtäävää ohjelmaa. Ilmoituksen vanhoista kasvikannoista voi tehdä helposti Luonnonvarakeskuksen nettisivuilla (<https://kasvinpolku.luke.fi/kasvinpolku/>). Ainakin Vanhan Rauman omenapuita kannattaisi tutkia lähemmin, arvioida niiden hedelmien laatua ja selvittää hedelmien tai DNA-sormenjälkien perusteella, onko kyseessä jokin tunnettu lajike vai ehkä paikallinen, siemenestä syntynyt nurkkapuu. Muistakin hedelmäpuista saattaisi löytyä kiinnostavia kantoja. Päärynäpuita kasvoi yhteensä kuudella Vanhan Rauman pihalla, luumu- ja kirsikkapuita oli paljon enemmän.

Joillakin pihoiilla kasvoi todella vanhoja herukkapensaita ja yhdellä pihalla oli oikea karviaismarjan geenivarakokoelma: viisi vanhaa lajiketta. Nykyisin meillä on taimikaupassa saatavilla vain kaksi

karviaislajiketta, punainen ja keltainen. Myös vanhat herukat ja karviaiset kannattaisi ilmoittaa Luonnonvarakeskukselle.

Vanhimmat omenapuut olisi hyvä ottaa varttamalla talteen ja istuttaa geenivarapankiksi museopihoihin. Marjapensaat voi säilyttää ja nuorentaa pistokkaista tai taivukkaista. Ehkä opettajankoulutuslaitoksen Seminaarin puutarha voisi ottaa tehdäkseen Vanhan Rauman arvokkaiden hedelmä- ja marjakasvien lisäämisen? Taikka joku lähiseudun taimituottaja, kuten Vuorelan puutarha; paikallista perua oleville kasveille, joilla on tarina kerrottavana, löytyisi varmasti kysyntää.

Erityisen hienoja hedelmä- tai marjakasveja oli seuraavilla tonteilla:

126-1, Isomalminkatu 2 Wähä-Maunu (inv. 52) oli puolivilli, Ruususen unta nukkuva piha, missä ukkomansikka ja kielo muodostivat ylenpalttisen maanpeitteen vanhan omenapuun alle. Täällä oli myös jättiläismäinen herukkapensas, sen täytyy olla vanha!

131-171, Anundilankatu 10 Rand-Uati (inv. 83) oli huolella vaalittu, monimuotoinen puutarhapiha omenapuineen, joista ainakin osa oli omistajan mukaan noin 120 v. vanhoja (vähintään 100 v.). Isännän äitiin vedottiin: hän saattaisi varmistaa puiden iän.

134-116, Vanhankirkonkatu 17 Ilone (inv. 104) oli kuusikymppisen pariskunnan vaalima puutarhapiha, jossa oli pitkään jatkunutta hyötyviljelyä. Jompikumpi (rouva?) oli asunut (tai hänen mummonsa oli asunut) talossa jo pikkuliikkana 1950-luvulla ja tiesi hyötyviljelyn periytyvän noilta ajoilta. Pihassa ei ilmeisesti ollut tehty suuria muutoksia. Sinivuokkoa oli käytetty kekseliäästi istutusten reunakasvina.

139-104, Vanhankirkonkatu 20 Sipola (inv. 109), jota asuivat hopeaseppä Eila Minkkinen puolisoineen, oli hyvin säilynyt, aktiivisesti harrastettu puutarhaviljelypiha. Erityisesti marjapensaita oli paljon, viisi karviaista, joista jokainen eri lajiketta, ja monta herukkaa. Avomaantomaatteja ja yrtejä seinustalla, ei lainkaan leikattua nurmikkoa. Paljon perennoja.

154-248, Koulukatu 2 Joki-Päewäne (inv. 177) oli hieno piha, jossa kasvoi ikivanha, onttorunkoinen omenapuu. Isäntä kertoi, että se on tuotu 1920-luvulla Saksasta ja on maukasta puutarhalajiketta. Hän selvästi ymmärsi ja harrasti puutarhanhoitoa. Sotavuosina Raumallakin paleltui paljon omenapuita, mutta tämän pihan vanha puu säilyi, sillä se kasvaa hyvin suojaisassa paikassa. Isäntä oli yrittänyt itse varrentaa vanhan omenan versoja pihan nuorempien omenapuiden latvuksiin ja saanutkin muutaman verson kasvamaan kiinni, mutta niiden turvin lajike ei säily tallella. Tämän omenavanhuksen lajike kannattaisi ehdottomasti selvittää ja perimä ottaa talteen varttamalla. Se saattaisi sopia Vanhan Rauman nimikko-omenaksi.

Oikealla kuva Joki-Päewäsen vanhasta omenapuusta (*Malus domestica*) 15.5.2017.



Joki-Päewäsen omenalajikkeen voisi saada selville jo hedelmien perusteella: isäntä kuvaili niitä muodoltaan tyyppillisen tynnyri- tai päärynämäisiksi. Pihassa oli myös reheväkasvuisia daalioita, kolmea eri lajiketta, joiden juurakat talvetetaan kellarissa. Isäntä ei tiennyt daalioiden ikää. Hän kertoi perineensä ne talon mukana tädiltään, muistaakseni 1990-luvulla. Nuorempaa polvea asui tontin toisessa rakennuksessa. Tällaiset vanhat daaliat ovat harvinaisia ja kiinnostavia. Ehkä joku paikallinen yrittäjä tai Seminaarin puutarha innostuisi ylläpitämään niitä? Pihalla oli myös herukoita, karviaismarjapensas, vadelmia, ukkomansikkaa ja juhannuspionia. Vaikutti että pihaa ja sen kasveja oli kauan vaalittu hellästi.

140-79, Kalatori 3 Sipin pihassa (inv. 193) oli kolme vanhaa omenapuuta, jotka oli asukkaiden mukaan istutettu jo 1930-luvulla. Yhdessä puista oli kolme lajiketta: 'Antonovka', 'Valkea Kuulas' ja 'Villen Omena', joista viimeksi mainittu kuulemma sopii myös henkilöille, jotka ovat omenille allergisia.

158-43, Itäkatu 1 Iso-Taarissa (inv. 219) kasvoi punaherukoita, jotka on omistajien mukaan tuotu 1800-luvun lopulla Saksasta. Tämä oli muutenkin rakkaudella vaalittu piha, jolla kasvoi myös aaprottia.

56-25, Pohjankatu 10 Plankk (inv. 236) oli Vanhalle Raumalle epätyypillisen iso, huvilamainen, hyvin säilynyt puutarhaidylli. Kesäkuisella käynnillämme hedelmätarhan aluskasvillisuus kukki yltäkyläisesti ja talouspihan pihaketokin oli ilmeisesti saanut kasvaa niittämättä. Hedelmätarhassa kasvoi viisi omenapuuta, seitsemän kirsikkaa ja juurivesoista levinnyt kriikunalehto. Useimmat hedelmäpuut olivat vanhoja, mutta niiden geenivara-arvo jäi epäselväksi, koska emme nähneet hedelmiä, eikä omistajapariskunta osannut puista paljon kertoa. Ruohovartislajistossa oli villiintyneitä vanhan asutuksen seuralaisia, kuten akileijaa, piparjuurta, jalokiurunkannusta, varjoliijaa ja suopayrttiä. Pihalla kasvoi myös yksi Vanhan Rauman kiinnostavimmista puutarhakasveista, juhannuspioni, sekä vanha happomarjapensas, mahdollisesti ruostehappomarja, joka kuuluu 1700-luvun hyödyn aikakauden suosimiin lajeihin.

2 Ruohovartistiset puutarhakasvit

Ruohovartislajeista valtaosa oli puutarhakukki. Vihanneksia viljeltiin yhdeksällä pihalla ja perunaa kahdella. Ruohosipulia ja mausteyrttejä, jotka sopivat hyvin kukkapenkkiin, oli kohtalaisen paljon. Puutarhamansikkaa kasvoi 17:llä ja raparperia 87 pihalla. Vanhaa rohdoskasvia aaprottimarunaa kasvoi kahdeksalla pihalla, ja ainakin osalla niistä aaprotti oli vanhaa perua.

Aaprotti on hyvin todennäköisesti tuotu Raumalle jo 1700-luvulla ja se mainitaan jokaisessa niistä harvoista kirjallisista lähteistä, joita Vanhan Rauman pihoista löysin (Elfving 1897, Ljungberg 1911, Rautavuori 1987). Aaprottia kasvatettiin sen voimakkaan tuoksun takia. Nenäliinaan kääritty aaprotinoksa piti vaimoihmiset hereillä pitkien kirkonmenojen aikana (Elfving 1897, Ljungberg 1911) ja liinavaatelaatikot raikkaina (Rautavuori 1987).



Aaprottimaruna (*Artemisia abrotanum*), kuvattu Helsingin yliopiston kasvitieteellisessä puutarhassa 22.9.2017.

Elfving kirjoitti jo 1897, että aaprottia tapaa lähinnä vanhoissa puutarhoissa, joten on hienoa ja arvokasta, että Raumalla aaprottiperinne on säilynyt. Vanhan Rauman asukkaita voisi kannustaa jakamaan aaprottejaan halukkaille naapureillekin. Kasvi ei yleensä ehdi tehdä meillä siementä, mutta jakamalla sen lisääminen onnistuu.

Parsa luokitellaan monivuotiseksi vihannekseksi, jollaisena sitä vanhaan aikaan viljeltiin lähinnä kartanoissa. Rahvaan puutarhoissa parsaa on ollut ainoastaan koristekasvi: se muodostaa vuosien mittaan ryhdikkään pikku pensaan ja sen sirolehtisiä versoja on käytetty kukkakimppujen somisteena. Vanhan Rauman pihosta 17:ssä kasvoi parsaa, ja usein se oli istutettu ovenpieleen, minkä muutama asukas kertoi olevan vanha tapa. Sitä tapaa kannattaa vaalia ja kertoa siitä uusillekin asukkaille.

Kuvassa oikealla parsaa (*Asparagus officinalis*) portaanieliikkasvina Apulin pihalla Kauppatie 18:ssä.



Vanhan Rauman pihalla kasvoi paljon perinteisiä perennalajeja. Kahdestakymmenestä yleisimmästä perennasta 13 kuului joko perinnekasveihin tai vanhan kulttuurin seuralaisiin. Tavallisimpia viljeltyjä perinnekasveja olivat nopeasti leviävät idänsinililja ja pikkukäenrieska, pitkäikäiset päivänliljat ja särkynytsydän ja usein luonnosta siirretyt päivänkakkara, kieli, kotkansiipi, kivikkoalvejuuri ja sinivuokko.

Historiallista juhannuspionia kasvoi kahdeksalla Vanhan Rauman pihalla. Juhannuspioni on eräs eteläeurooppalaisen vuoripionin satoja vuosia vanha viljelymuoto. Rea Peltola ja Vesa Koivu (2007) ovat selvittäneet juhannuspionin historiaa Suomessa. Se mainitaan turkulaisen Finska Trädgårdsodlings Sällskapet's Trädgård å Kuppisin vuonna 1847 julkaistussa myyntiluettelossa, joka on yksi vanhimmista Suomessa koskaan julkaistuista taimihinnastoista. Seuraavan kerran juhannuspionia oli tarjolla taimikaupassa vasta 2000-luvulla, kun se oli palautettu viljelyyn. Sillä välin sitkeä ja vaatimaton juhannuspioni on säilynyt vanhoissa pihalla ja levinnyt hitaasti naapurilta toiselle muutamilla paikkakunnilla. Vesa Koivun ja Ahti Vallin 2006 tekemä kysely (Peltola & Koivu 2007) osoitti, että juhannuspionia löytyi eniten Lounais-Suomesta. Erityisen runsaasti sitä viljeltiin Eurassa ja kyselyn tekijät arvelivat, että juhannuspioni on saattanut levitä euralaispihoihin Ahlströmin tehtaan puutarhan välityksellä.



Kuvassa juhannuspioni (*Paeonia officinalis* subsp. *microcarpa* 'Nordic Paradox') Tullivahe 3:n pihalla 16.6.2017.

Juhannuspionia kasvaa myös muutamilla paikkakunnilla Etelä-Norjassa, ja Ruotsistakin sitä on löydetty. Juhannuspionin kasvitieteellisen kuvauksen kirjoittanut Mari Marstein (2013) kiinnitti huomiota siihen, että Norjassa juhannuspionin vanhoista kasvupaikoista moni sijaitsee keskiaikaisen luostarin lähiseuduilla. Juhannuspionin kantamuotoa vuoripionia on viljelty jo antiikin aikaan lääkekasvina. Ruotsissa ja Suomessakin vuoripionia kasvatettiin viimeistään 1600-luvulla (Martinsson & Ryman 2008, Ruoff 2001). Marsteinin (2013) mukaan juhannuspioni on hyvinkin saattanut tulla Pohjoismaihin munkkien mukana, ja tämä ajatus on tietysti kiehtova erityisesti Raumalla.

Juhannuspioni kasvoi ja voi hyvin muun muassa Kirstin pihalla, joten kasvin arvo ja historiallisuus on ilmeisesti Raumalla hyvin tiedossa. Juhannuspioni kannattaisi ilmoittaa Luonnonvarakeskukseenkin (<https://kasvinpolku.luke.fi/kasvinpolku/>), missä on kerätty tietoja erityisesti vanhoista pioneista. Näin kartta Suomen juhannuspioniesiintymistä täydentyy, ja ehkä sen viljelyhistoriasta saadaan joskus vielä lisää tietoja. Juhannuspionia, tai ainakin sitä muistuttavaa kasvia, kuvaillaan eräissä 1500- ja 1600-luvun englantilaisissa kasvikirjoissa, mutta nykyään sitä ei tunneta lainkaan Pohjoismaiden ulkopuolella.

Vanhoihin perennoihin kuuluu myös harmaamalvikki, jota kasvoi 24 pihalla. Sitä ei voi Raumalla pitää varsinaisena vanhan kulttuurin seuralaislajina, jollaiseksi Saarisalo-Taubert (1963) ja Mansikkamäki (1985) sen lukevat, sillä se kasvoi selvästi viljeltyinä perennaryhmissä. Harmaamalvikilla on saattanut olla rohdoskäyttöä, ja sitä tiedetään viljellyn Ruotsissa jo 1700-luvulla. Lajin viljelyhistoria Suomessa laji on hämärän peitossa. Harmaamalvikki otettiin meillä uudelleen viljelyyn vanhoista puutarhoista 1980-luvulla, kun kiinnostus perennekasveihin heräsi.



Vanhan Rauman harmaamalvikkien ikää voi vain arvailla, mutta ainakin kasvi sopii hyvin puutalotiljööseen.

Kuvassa harmaamalvikki (*Lavatera thuringiaca*), raumalaisittain ”tokruusu”, Enwallan pihalla Pohjankatu 4:ssä 15.6.2017.

3 Vanhan kulttuurin seuralaislajit

Vanhan kulttuurin seuralaislajeiksi nimitetään sellaisia kasveja, jotka esiintyvät spontaanisti vain siellä, missä asutus on vanhaa ja vanhastaan suhteellisen tiheää. Vanha kulttuurimaannos on runsasravinteista, rakenteeltaan kuohkeaa ja vähemmän hapanta kuin luonnonmaat. Se ylläpitää omaperäistä kasvilajistoa, jollaista ei löydy uudenaikaisista taajamista. Suomessa vanhan kulttuurin seuralaislajit ovat yleensä eteläistä alkuperää. Vanhan kulttuurin seuralaiset voivat olla alkujaan rohdos- tai puutarhakasveja, sotajoukkojen mukana maahan tulleita tai vanhan viljelyn rikkakasveja, heinäsiementulokkaita tai purjelaivojen painolastikasveja.

Vanhan Rauman pihoilta ja kaduilta löytyi tässä kartoituksessa kaikkiaan 33 vanhan kulttuurin seuralaisina pidettyä lajia. Niistä arviolta 22 lajia kasvoi villiintyneinä tai viljelyjäänteinä, jolloin niitä vasta voi pitää vanhan asutuksen osoittajina. Yleisimpiä Vanhan Rauman kulttuurin seuralaislajeja olivat jalokiurunkannus (125 pihaa), vuohenkello (95), puistolemmikki (82), lehtoakileija (75) ja kyläkellukka (66).

Jalokiurunkannus on levinnyt Suomessa ja Ruotsissa itsensä Carl von Linnén puutarhasta (Saarisalo-Taubert 1963). Jalokiurunkannus on kotoisin Siperiasta, mistä sen siemeniä lähetti Linnelle vuonna 1765 suomalaissyntyinen Erik Laxmann. Itse asiassa kyseessä oli erehdys: Linné oli pyytänyt lähettämään särkyneensydämen siemeniä, mutta saikin aivan toisen, lehdiltään samantapaisen kasvin, joka tosin sopi sekin hyvin keväisen puutarhan koristukseksi. Mitään hyötykäyttöä jalokiurunkannuksella ei tiedetä olleen. Suomessa se on tyypillinen kartanopuutarhojen kasvi, joka on selvästi runsain maan lounaisosissa, vanhoilla kulttuuriseuduilla. Jalokiurunkannus leviää helposti ympäristöön siemenistä, joita muurahaiset mielellään kuljettavat, koska niissä on pieni, muurahaisravinnoksi sopiva rasvanysty.

Vuohenkello on vanha hyöty-, koriste- ja painolastikasvi, joka on kotoisin Kaakkois-Euroopasta ja on levinnyt sieltä ihmisen avulla ympäri Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaan asti. Vuohenkellon turpeita versojuuria ja nuoria lehtiä on ennen vanhaan käytetty ravinnoksi. Sitten vuohenkellosta tuli koristekasvi, joka leviää maarönsyillä ja juurimukuloilla niin tehokkaasti, että sitä voi paikoitellen pitää rikkakasvina. Satakuntaan vuohenkello näyttää useimmiten saapuneen säätyläisten puutarhakasvina 1800-luvulla (Suominen 2013). Porin Reposaaressa vuohenkello on todettu painolastiperäiseksi (Jutila 2000). Aulin (1978) löysi vuohenkelloa kymmeneltä Vanhan Rauman pihalta, kun sitä 2017 kasvoi lähes sadalla tontilla. Voi olla, että laskentatavoissamme oli eroa (Aulin luetteloi vain luonnonkasvit). Joka tapauksessa vuohenkello voi hyvin ja näyttää pikku hiljaa leviävän Raumalla.



Yllä jalokiurunkannusta (*Corydalis nobilis*) Hannun pihalla Kauppakatu 6:ssa 14.5.2017.



Vasemmalla vuohenkello (*Campanula rapunculoides*) Wähä-Taarin pihalla Vähäpoikkikatu 2:ssa 20.6.2017.

Lemmikki ja akileija ovat nekin aluksi levinneet kartanoiden ja pappiloiden puutarhoista rahvaan pariin. Luonnonkasvin tapaisiksi ne ovat ehtineet villiintyä vain vanhan asutuksen piirissä. Kyläkellukka on Lounais-Suomessa alkuperäinen lehtojen kasvi, joka on jo muinaisina aikoina kulkeutunut metsistä asutuksen liepeille, koska sen siemenet takertuvat helposti vaatteisiin ja kotieläinten karvoihin. Kyläkellukan neilikantuoksuista juurakkoa on vanhastaan käytetty kansanlääkinnässä mitä moninaisimpiin vaivoihin. Kyläkellukka on selvästi yleistynyt Vanhan Rauman pihalla 40 viime vuoden aikana: 1978 sitä kasvoi 25:llä (Aulin 1978), nyt 66 pihalla. Tämä lienee ainakin osaksi seurausta puuston ja sen mukana varjoisuuden lisääntymisestä pihalla.

Vanhan kulttuurin seuralaisiin kuuluu myös niin sanottuja kulttuuririkkaruohoja, joista Vanhan Rauman pihalla ja kadunvarsilla tavattiin punasolmukkaa, kyläkarhiaista, hiirenhäntää, hukanputkea, pikkutakiaista, punakoisoa, peltokiertoa, pihakurjenpolvea ja rohtopernaruohoa, kaikkiaan siis yhdeksää vanhalle asutukselle tunnusomaista rikkakasvilajia. Aulin (1978) löysi 40 vuotta sitten raumalaispihoilta 16 vanhaa asutusta osoittavaa rikkalajia, joista yhdeksän (litutilli, peltokurjennokka, viisi- ja kolmisädetyräkki, idänukonputki, pihakrassi, rautanokkonen, pelto- ja persiantädyke) näyttää hävinneen Vanhan Rauman kasvistosta kokonaan. Hävinneet lajit ovat idänukonputkea lukuun ottamatta yksivuotisia kasveja, jotka tarvitsevat kasvualustakseen vuosittain pöyhittävää, muhevaa puutarhamaata. Monien kulttuuririkkokojen siemenet säilyvät vuosikymmeniä maaperän siemenpankissa, joten ne voivat maata möyhittäessä palata (tai ne voidaan palauttaa) entisille asuinsijoilleen.



Säilyneistä kulttuuririkkakasveista yksivuotinen punasolmukka sietää talleamista ja kasvaakin yleensä katukiveyksellä. Kuvassa punasolmukkaa (*Spergularia rubra*) Kauppakadun kiveyksellä 22.8.2017.

Lehdiltään silopersiljaa muistuttava, tappavan myrkyllinen hukanputki on myös yksivuotinen kasvi, ja sitä pidetään Suomessa yhtenä varimmista vanhan asutuksen osoittajista. Hukanputkea tavattiin kahdessa paikkaa kadun varrella, kivijalan juurella, ja lisäksi Tammelassa piha-alueen laidalla. Voi olla, että osa hukanputkista jäi huomaamatta viileänä alkukesänä 2017, kun taimet olivat vielä pieniä ja kukattomia. Aulin (1978) löysi hukanputkea yhdeksältä Vanhan Rauman pihalta

Oikealla hukanputki (*Aethusa cynapium*)
Kiviniemenkadulla 22.8.2017.



Pihakurjenpolvea ja hiirenhäntää Aulin (1978) ei raportoinut Vanhan Rauman pihoilta, vaikka todennäköisesti ne ovat Raumalla vanhaa perua. Molemmat ovat pieniä yksivuotisia kasveja, jotka ovat saattaneet olla Aulinin kartoituskesänä piilossa siemenpankissa, tai jäädä pienikokoisina huomaamatta. Pihakurjenpolvea kasvoi vain muutama yksilö rehevän kasvillisuuden seassa Itäkatu 10:ssä, enkä varmasti olisi niitä huomannut, ellei pihan asukas olisi niitä minulle esitellyt. Tämä asukas oli hyvin tietoinen lajin harvinaisuudesta ja pyrki säilyttämään ja suojelemaan sitä. Hän ottaisi varmaan mielellään jonain hyvänä siemenvuonna pihakurjenpolvestaan siemeniä talteen kylvettäväksi esimerkiksi Raatihuoneen museopuutarhaan, jotta lajin ja sen vanhan paikalliskannan säilyminen Raumalla olisi varmempaa.



Vasemmalla pihakurjenpolvi (*Geranium pusillum*)
Teräväisen pihalla Itäkatu 10:ssä
16.6.2017.

Keväällä kukkiessaan vain tulitikun mittainen hiirenhäntä jää helposti huomaamatta. Kesäkuussa kasvin lehdet jo lakastuvat ja kukkavana pitenee kymmensenttiseksi samalla jäykistyen niin, että lopulta näyttää siltä kuin suoraan maasta nousisi suomuisten hiirenhäntien rykelmä.

Oikealla hiirenhäntiä (*Myosurus minimus*)
Eskolan pihalla Vanhankirkonkatu 11:ssä
13.5.2017.

Hiirenhäntä tarvitsee avoimen, happamuudeltaan lähes neutraalin kasvupaikan ja runsaasti ravinteita. Suomessa sitä pidetään kauan sitten ihmisen mukana tulleen muinaistulokkaana, jota kasvaa, paitsi vanhan asutuksen piirissä, myös lounaissaariston linnunistumakivillä, missä sen erityiset kasvupaikkavaatimukset täyttyvät. Rauman saaristossa hiirenhäntää ei ole tavattu (Suominen 2013). Vanhan Rauman pihoista neljältä (muun muassa Vanhan Raatihuoneen pihalta) löytyi hiirenhäntää kesällä 2017. Laji siementää runsaasti ja säilyy pitkään siemenpankissa. Maata käännettäessä tai siirreltäessä se saattaa putkahtaa jonakin vuonna runsaana esiin ja kadota taas, jos korkeammat kasvit valtaavat paikan.



4 Painolastikasvit

Paino- eli paarlastilajeihin luettavia isohietasinappia ja keltaresedaa kasvoi kumpaakin yhdellä Vanhan Rauman pihalla. Molemmat esiintymät saattavat olla vanhoja, ellei niillä sitten ole jokin yhteys Raumalla viime vuonna avattuun Paarlastipuistoon, minne kumpaakin lajia on Rauman merimuseon esitteen mukaan istutettu (<https://paarlastipuisto.rmm.fi/paarlastipuisto/info/>).

Isohietasinappi on monivuotinen ristikukkaiskasvi, jonka Suomesta tunnetut esiintymät ovat kuitenkin jääneet lyhytikäisiksi (Suominen 2013). Oikealla isohietasinappi (*Diplotaxis tenuifolia*) Sorwarin pihalla Kuninkaankatu 30:ssä 22.8.2017.



Ammoisina aikoina värikasvinakin käytetty keltareseda on eteläinen laji, jota tiedetään tavatun Raumalla viimeksi 1940-luvulla ja silloinkin vain yhden yksilön verran satamassa. Keltaresedalla, kuten muillakin painolastikasveilla, on kuitenkin pitkään maassa säilyvät siemenet ja siksi yllätyksellisiä esiintymisiä. Vasemmalla kuva Juuslan pihalta (Isoraastuvankatu 18, kuvattu 18.6.2017) löytyneestä keltaresedasta (*Reseda lutea*). Paikan perusteella esiintymä saattaisi olla vanha, mutta asia pitäisi varmistaa pihan asukkailta, sillä keltaresedaa on äskettäin istutettu Rauman Paarlakupuistoon.

Vanhan Rauman pitkä historia, tiheä asutus ja pienet tontit ovat yhdessä tuottaneet kerroksellisen elinympäristöjen mosaiikin, jossa viihtyy rikas kasvilajisto. Puutarha- ja kulttuurinseuralaiskasveja löytyi tässä kartoituksessa yhteensä 528 lajia. Jos mukaan otettaisiin vielä kaikki Vanhan Rauman luonnonkasvit, lukumäärä kasvaisi varmastikin vähintään 650:n lajin vaiheille. Lajirikkaudessa Vanha Rauma ei juurikaan häviä niille viidelle Iso-Britannian kaupungille, joiden pihakasvillisuutta on äskettäin kartoitettu (Loram ym. 2008), kun otetaan huomioon kartoitusmenetelmien erot ja pohjoisen ilmastoinen tuomat rajoitukset.

Lähteet

- Alanko, P. & Kahila, P. 1994. Ukonhattu ja ahkeraliisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit. Helsinki: Tammi. 343 s.
- Aulin, H. 1978. Vanha Rauma – Selvitys pihojen luonnonkasveista. Moniste. Vanha Rauma yhdistys. 19 s.
- Elfving 1897. Anteckningar om kulturväxterna i Finland. Acta Societatis Pro Fauna et Flora Fennica 14, N:o 2.116 s.
- Hintikka, V. 1928. Muutamien vanhojen koriste- ja lääkekasviemme levinneisyydestä ja kulttuurihistoriasta. Luonnon Ystävä 32: 121-132.
- Hirsjärvi, K. 1946. Kotielämää Tampereella 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja 7: 144-192.
- Jutila, H. 2000. Porin Reposaaaren painolastikasvit. Porin kaupungin ympäristönsuojelutoimisto. 40 s.
- Ljungberg, E. 1911. Raumo historier II. Helsinki: Öflund & Petterssons Boktryckeri. 108 s.
- Loram, A., Thompson, K., Warren, P. H. & Gaston, K. J. 2008. Urban domestic gardens (XII): The richness and composition of the flora in five UK cities. Journal of Vegetation Science 19: 321-330.
- Lundén, O. 1921. Keittiökasvikirja Suomen puutarhureita ja puutarhaopetusta varten. 2. p. Helsinki: Otava. 731 s.
- Lähteenoja, A. 1935. Rauma 1721-1809. Rauman kaupungin historia 3. Rauma: O.Y. Länsi-Suomen Kirjapaino. 501 s.
- Mansikkamäki, R. 1985. Vanhan asutuksen seuralaiskasveista Turun, Porvoon, Loviisan ja Haminan kaupungeissa sekä Helsingin Vanhassakaupungissa. LuK-tutkielma, kasvitiede. Turun yliopisto, Biologian laitos. 58 s.
- Marstein, M. 2013. The midsummer peony revisited. The Plantsman March 2013: 47-49.
- Martinsson, K. & Ryman, S. 2008. Blomboken. Bilder ur Olof Rudbecks stora botaniska verk. Stockholm: Prisma. 447 s.
- Peltola, R. & Koivu, V. 2007. Pionit. Helsinki: Tammi. 279 s.
- Rautavuori, L. 1987. Vanhan Rauman kortteli 43. Rakennukset, asukkaat ja asuminen. Rauman museo 1987. 144 s.
- Ruoff, E. 2001. Vanhoja suomalaisia puutarhoja. Helsinki: Otava. 238 s.
- Saarisalo-Taubert, A. 1963. Die Flora in ihrer Beziehung zur Siedlung und Siedlungsgeschichte in den südfinnischen Städten Porvoo, Loviisa und Hamina. Annales Botanici Societatis Zoologiae Botanicae Fennicae 'Vanamo' Tom. 35, N:o 1. 190 s.
- Selander, V. 1939. Puutarhanhoidon alkuvaiheet Karkussa. Tyrvään seudun Museo- ja Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja XI: 1-60.
- Suhonen 1924. Puutarhanhoidosta Karttulan pitäjässä. 31 s. Pienpaine, luettavissa Kansalliskirjastossa.
- Suominen, J. 2013. Satakunnan kasvit. Norrlinia 26. Helsinki: Luomus. 783 s.